

Voudou van New Orleans naar Cotonou op het ritme van de goden

Leendert van der Valk

VBK België, Antwerpen, 2017

This very, very interesting book was written by a Dutch modern music journalist who set up a crowdfunding campaign to be able to go and visit the roots of the voodoo music (and culture). His journey takes him and us to the USA (Mississippi and New Orleans' mardi gras), the santeria in Cuba, Haiti, Surinam and finally, Togo and Benin. He participates in ceremonies, goes to concerts and 'events', has many discussions, and brings a very well-documented impression of what voodoo is, and is not. The book leads us to numerous artists who have taken inspiration from the traditional drums and beats, and should thus be read with one's vinyl or CD collection at hand, or else with youtube as universal reference for all things voodoo! The work is very well-written in flowing Dutch, draws on written references and offers a list of key words that will help the reader to understand the finer details of voodoo culture. Hopefully this book will be translated into English so as to let a wider audience benefit from its many insights.

Deze boekbespreking komt tot u vanuit Trinidad (& Tobago), een kleine eilandengestreepte staat voor de kust van Venezuela aan de rand van het Zuid-Amerikaanse voodoogebied. Immers, toen ik dit boek in handen kreeg, was mijn eerste gedacht: laat ik dit werk gelijk te midden van de voodousfeer, in een voudouland (om het zo maar te zeggen) 'tot mij nemen'. Lezen dus. Maar ook beluisteren vermits de colofon aangeeft dat er bij het boek ook een apart verkrijgbare soundtrack hoort met, weliswaar moderne, voodoosongs (losse uitgave, niet bijgesloten). De soundtrack gaat van de jazz van Jelly Roll Morton (de uitvinder) en Louis Armstrong (*you've got me voodoo'd*), over de afrobeat van Fela Kuti, de kaseko van Lieve Hugo, de blues van Robert Johnson, die er allemaal niet geweest zouden zijn zonder de voodoo. Het boek werd dan ook geschreven door Leendert Van der Valk, een muzikjournalist. Via een crowdfundingactie was hij in staat om een aantal bronnen van de voodoomuziek te bezoeken. Hij reisde eerst en vooral naar Como, ongeveer 50 km onder Memphis (en volgens bluesonderzoeker Alan Lomax de belangrijkste vindplaats van de Afrikaanse roots van de blues), en New Orleans en de wereldberoemde Mardi Gras, om er allerlei verwijzingen naar de voodoo op te rapen (zonder dat iemand er openlijk over wou spreken, want ja in de orthodoxe biblebelt van de Verenigde Staten is voodoo gelijk aan satan, en staat gospel tegenover blues zoals christendom zich verhoudt

tot voodoo...). Hetzelfde ervoer hij in Haïti, op Curaçao, in Suriname. Op veel plaatsen is voodoo immers verboden door de kerk of de staat. Zijn laatste stop was de bakermat van de voodoo, West-Afrika, vanwaar het zich via de slavenhandel over de wereld verspreidde. Hoewel het verschijnsel vele andere namen kent – *voudou*, *winti*, *santeria* (zie Cuba) – komen vele elementen overeen: drums, muziek, dansen, trance, godenverering en vooral geheimzinnigheid. Dit interessante doorleefde reisverslag geeft veel historische informatie over de mensenstromen over de wereld, maar laat ons ook de gevoelens, geuren, geluiden smaken en voelen.

Vooraleer in te gaan op de inhoud van dit boek, toch graag eerst een taal-akkefietje. De titel van het boek heeft het over ‘voudou’; in het boek zelf wordt het woord als voodoo geschreven (of, als het over Mississippi, gaat als ‘hoodoo’ lijkt het daar heet). Onze dikke vriend Van Dale houdt het bij voodoo, en definieert het woord als: volksgeloof met veel magische elementen, sterk levend op Haïti. Andere bronnen definiëren het als: (1) een godsdienst waarin theologische en magische geloven en praktijken, die oorspronkelijk uit West-Afrika afkomstig zijn worden gecombineerd met rituele en iconografische elementen; (2) een samensmelting van Afrikaanse natuurreligies en het katholicisme. Het is ontstaan in de tijd dat Afrikanen als slaven naar de Caribische eilanden en Amerika werden overgebracht; (3) een religie die vooral op Haïti wordt beoefend en waarbij rituele magie een grote rol speelt. De ceremonies kennen veel opzweepende dansen om de goden in staat te stellen bezit te nemen van de deelnemers; (4) een bijgeloof, met magisch-religieuze rituelen en handelingen; (5) een mysterieuze religie of religieuze tovenarij/toverkunst of een rituele magie; en (6) een Engels-Amerikaanse naam voor de Haïtiaanse religienaam *vodou* (spreek uit als *voedoe*). Het wordt tegenwoordig gebruikt voor alles wat met occulte religies te maken heeft en ook in het Nederlands als zodanig gebruikt en geschreven. De naam voodoo is na 1932 algemeen bekend geworden door de eerste Amerikaanse horrorfilms met als basis de occulte religies in Amerika en in het bijzonder Haïti.

Wat er ook van zij, en hoe je voodoo ook wilt schrijven, de auteur belicht een en ander vooral vanuit zijn eigen ervaringswereld, namelijk die van de muziekjournalist. De schrijfstijl is navenant luchtig tot poëtisch-gevoelig, bij momenten swingend-opzweepend lijkt de muziek die hij duidt. Verwacht niet noodzakelijk een diepgravend, historisch-beladen noch streng-wetenschappelijk onderbouwd traktaat (ook al krijgen we regelmatig feiten, data,... aangereikt, en is er een geannoteerde lijst met geraadpleegde literatuur: puik!), maar ga mee in de gevoelswereld van de auteur die de lezer meeneemt naar voodoo-rituelen, straatfeesten en popconcerten onder begeleiding van een funky soundtrack. Hij maakt ons met even zoveel woorden duidelijk dat de ritmes waarmee voodoo-gelovigen hun goden oproepen gestalte gaven aan de muziek van Buena Vista Social Club tot Antilliaanse dubstep, van superster Beyoncé tot de klassieke componist Gottschalk. Jimi Hendrix *Voodoo chile* ligt voor de hand, maar ook John Coltrane, Horace Silver, Curtis Knight, en zovele anderen zijn schatplichtig aan de voodoo, om maar te zwijgen over Robert Johnson, die zoveel angst-aanjagende hoodoobeelden in zijn muziek gebruikte dat hij er postuum wereldberoemd

mee werd (en over wie men ook zei dat hij zijn ziel aan de duivel verkocht had: <http://grannysage.weebly.com/robert-johnson-and-the-legend-of-the-crossroads.html>). Bij de meer recente nummers citeren wij dan weer graag een product van eigen bodem: I'm not who you think you are en Under a bamboo moon, van Tim Vanhamel met zijn group Millionaire (op hun laatste plaat Sciencing) (geen dank Leendert) die, volgens een collega recensent, 'de looper uitrollen naar een broeierig oord van voodoo en bezetenheid'. Maar ook Wynton Marsalis, met zijn *Ochas* (2014), waar ieder nummer aan een voodoogod gewijd is.

Van der Valk leerde mij ook Louis Moreau Gottschalck kennen. Gottschalk werd geboren in New Orleans als zoon van een Joodse zakenman uit Londen en een Creoolse moeder. In New Orleans stond hij als opgroeiend kind bloot aan een grote verscheidenheid van muzikale stijlen en tradities. Vermits Louis duidelijk muzikale aanleg had – hij was een wonderkind vond men lokaal – mondde dit alles uiteindelijk uit in romantische werken zoals *La bamboula* waarin hij het 'habanera'-ritme (genoemd naar de hoofdstad van Cuba) gebruikte. Andere werken, zoals *La nuit des tropiques* of *Grande tarantelle*, suggereren evenzeer tropische sferen. Gottschalcks habanera zit ondertussen verankerd in de popmuziek, leren we op p. 86: het is de riddim van de Jamaicaanse dancehall, van soca en reggaeton, het is waar popsterren als Rihanna en Shakira de mosterd halen, het is wat dj's en producers als Diplo en Skrillex zoeken wanneer ze global bass maken en Justin Bieber remixen – een hele boterham, en... best allemaal te beluisteren bij het lezen van deze goedgedocumenteerde lijnen! Dankjewel youtube !

Voudou (zoals de hoofdtitel van het boek is) is dus meer dan een muziekboek. Het vertelt de grote, grijze geschiedenis van de slavernij, van verzet en culturele trots, en het laat zien hoe voodoogoden nog elke dag aanwezig zijn voor miljoenen mensen wereldwijd. Voor velen is voodoo een deel van hun dagelijkse leven, 'zoals een moslim een schaap slacht en een kristen hosties knaagt' (sic, wel oneerbiedig dit knaag-; woord, vind ik). In die zin duidt de auteur de achtergronden van tal van gebruiken, maar legt hij dus ook verbanden tussen muziek en rituelen en... rituelen en muziek. Hij geeft ook aan dat we moeten leren luisteren als een echte voodoosi, een adept, een volgeling, een gelovige. *Let yourself go, brother* (als ik effe mag parafraseren...).

De auteur ondernam op verschillende momenten pogingen om duidende geschriften te vinden, onder andere door in bibliotheken of boekhandels te gaan snuffelen (een beetje het equivalent van zoeken naar een speld in een hooiberg, Leendert, maar voor de rest geen kritiek; er zijn immers formelere zoekalgoritmes die je kan volgen...). Zelf gingen we ook een kijkje nemen in de 'echt-wetenschappelijke' literatuur. Een zoektocht in de *Web of Science*, met als zoektermen *voodoo* en *music* leverde welgeteld... vijf artikels op, waarbij er geen enkel ooit al geciteerd werd. Blijkbaar is 'men' niet echt geïnteresseerd in het onderwerp. Wij dus wel.

Deze agnost leerde alvast ook nieuwe woorden bij: zo passeert op p. 13 ‘een man in gele broek, wortelmodel’. Moest ik toch eventjes opzoeken, dat model. De bewegingen van de wortelbroeker (als ik mij zo, *pars pro toto*-gewijs mag uitdrukken) refereerden aan de ‘stemspasmen van James Brown in een vreemde taal’ (en we zijn hier nog maar in Rotterdam...). En wat te denken van de volgende zin (over slaven en hun eigenaars): ‘De zwarte lichamen waren dan wel in het bezit van de witte planters, met de zwarte hoofden wilde het nog niet zo vlotten’? Die zwarte lichamen ordenden zich al vlug in een zogenaamde *ring shout*, een zingen en dansen en schreeuwen in een cirkeldans tegen de wijzers van de klok in – weer een begrip dat mij vreemd was, ook al maakt het dikwijls deel uit van het repertoire van gospel- en andere traditioneel geïnspireerde Amerikaanse (en andere) zangers en groepen. En: de Pinkstergemeenschap, iemand? Daar begonnen van bij de start van de religie mensen ‘in tongen te praten’, te brabbelen in talen die ze niet konden kennen, geïnspireerd-begeesterd door hogere (voodoo-)krachten. De *mambo* is niet alleen een Cubaanse dans, het is ook het Haïtiaanse woord voor voodoopriesteres – *il y a de la suite dans les idées!*

De vooedogodheden zijn volgens de adepten ‘goden die echter handelen en leven als echte mensen. Ze zijn tegelijkertijd goed- én kwaadaardig. Ze kunnen wispelturig zijn, nukig, kinderlijk en droevig. Ze hebben voorkeuren voor bepaalde kleuren, plekken, voedsel. En, vooral, voor bepaalde muziek’ (p. 15). Voodoo-rituelen draaien om communicatie met de goden, via trance. Ben je in trance, dan neemt een god jouw lichaam tijdelijk over om boodschappen door te geven. En de beste manier om in trance te geraken? Juist. Muziek. Drums, *beats*,... herhaling,... trance.

Ik leer niet alleen nieuwe woorden bij. Er komen ook nieuwe begripsinhouden: Muddy Waters’ *mojo* lijkt niet alleen over zijn libido te gaan maar ook over een zakje magische kruiden dat je haalt bij de *hoodoo doctor*. Ook Junior Wells of dr. John halen daar hun ‘gerief’. En dat kan deze *reviewer-etnobotanicus* wel smaken, vermits ‘die hoodoo gebaseerd is op de Afrikaanse kruidenleer, zeg maar de medicinale tak van voodoo’ (p. 22).

Ik zei het al, beeldrijk en luchtig is Van der Valks taal, wegdromen en meedeinen de boodschap. De sfeer is *groovy*, *funky*, stomend, uitzinnig, stuwend,... ons synoniemenwoordenboek is weer wat woorden rijker. Via de beschrijvingen tracht de auteur je mee te tronen naar de vooedobeleving. Wat je behoort te horen zijn liedjes en tonen voor ‘Legba, de eerste vooedogod die wordt aangeropen bij elke ceremonie’; in het beste geval hoor je geen funk of afrobeat (zoals wij, leken dat zouden doen), maar wel... goden. Vandaar de ondertitel van dit boek: ... op het ritme van de goden. Mocht je het boek lezen met de bijgeleverde soundtrack op de achtergrond, en als leidraad, dan zou je wellicht en bij uitbreiding ook gaandeweg zien dat er ‘vooedogoden in jouw platenkast wonen’. Proberen, zou ik zeggen. En ontdekken dat er inderdaad heel wat voodoo in onze westerse, en wereldmuziek zit.

Ook onze dansen zijn door de hoodoo beïnvloed: twist en lindy hop en al die andere populaire en sensuele dansen van het begin van de 20^e eeuw komen er uit voort. Dansvormen waarvan toen schande werd gesproken, maar ja... dat deed de kerk toen wel meer: heidense praktijken zien in allerlei plezier-plezante gebruiken. Ook de drums en hun heidense ritmes werden vakkundig afgeblokt – en laten drums een wezenlijk onderdeel zijn van de voodoo, die ook wel de gedanste religie genoemd wordt. IS (of de Malinese jihadisten waarvan sprake op p. 232) weet het ook wel: zingen, dansen, instrumenten: allemaal heidens en dus verboden. Godsdienst en redelijkheid, het blijft een moeilijk iets. Enkel Louisiana dat langere tijd onder Frans (en katholiek!) bewind bleef, ontsnapte nog een tijd lang aan de betutteling van het puriteinse, door de Engelsen aangestuurde anglikaans-protestantse Amerika. Gelukkig. Een katholieke vrijhaven voor tegenritmes, voodoo, trance,... Katholieken en breeddenkendheid dus. In ieder geval breeddenkender dan de – in deze context alvast – veel meer hypocriete protestanten. Je hoeft het hedendaagse politieke landschap in de VS maar te bekijken, en je weet genoeg de *tea party*, *anyone?* *Donald?* Nu, Louisiana bleek mede hierdoor de ideale ontstaansgrond voor de voodoo, het synkretisch product tussen de vaudun die de Fon uit Benin/Togo meebrachten, het lokale sjamanisme, en... het katholicisme. New Orleans als *melting pot*, toverketel.

Vanuit New Orleans worden al heel vlug lijnen uitgelegd naar de Yoruba van Zuid-Nigeria en – Benin. *Egungun*, *Shango*,... allerlei godheden passeren de revue. Via Cuba, Haïti en Suriname komen we op p. 227 in Togo en Benin terecht. Hier wordt voodoo voodoo. Hier proef je het stof, ruik je het zweet. Voor uw recensent is dit heel bekend terrein, en daarom dubbelinteressant natuurlijk. Overigens: de kleurenfoto's die op de pagina's voordien afgebeeld staan en her en der door de auteur op zijn tocht doorheen voodoo-land werden genomen (of voor hem aangeleverd), versterken nog de *couleur locale*. *Lovely*. Spijtig genoeg heb ik zelf in Noord-Togo gewoond, redelijk ver van het voodoo-epicentrum in het zuiden van het land (ook al was de traditionele beleving van de Moba-Gourma daar ook niet min). Ook in Benin werkte ik een tijdje meer in het noorden, ook al verbleef ik dikwijls in Cotonou, de hoofdstad, en maakte ik ooit een fotoreportage in het zuiden, om er de voodoo-artefacten te fotograferen, en een aantal – tempels en – schrijnen te bezoeken (onderwijl ijverig witte kippen of hanen 'offerend', iets waar Van der Valk het wat moeilijk leek mee te hebben). Toch nog dit. In mijn geval moesten die koppen geofferd, en in sommige gevallen ook bier en straffer spel gekocht en aangeboden, om de goden rustig te stemmen en vooral om te maken dat mijn foto's inderdaad zouden lukken: bij vorige gelegenheden hadden kreterige fotografen niets geofferd maar waren hun filmrolletjes ook opvallend onder- of overbelicht gebleven! Bovendien draait voodoo om respect: om voodoomuziek te mogen spelen, moet je een akkoord ontvangen; om foto's te mogen nemen van de voodoocultuur en zijn bedienaars heb je ook dat akkoord nodig. *Legba*, *egungun*, *zangbeto*, *shango*,... leer ze mij kennen!

In illo tempore, in de jaren 80, voor de democratie uitbrak in Togo (1992) (en: zo benoemde de bevolking de volksopstand tegen het regime), was het land écht nog (veel meer dan nu) een heerlijk-kokende keten van traditionele gebruiken, waar 'mensen zich christen of moslim noemden' maar waar iedereen animistisch was (en gelukkig nog gro-

tendeels is) ook al staat dat recentelijk wel redelijk onder druk en dus: pech dat de auteur, die geïnteresseerde *yovo* (blanke) die vroegere tijden niet heeft mogen meemaken, vind ik dan. Dat was de tijd dat de voodo muzikanten niet in kerken moesten gaan spelen, maar gewoon in de wijken, bij de mensen, in de dorpen konden optreden. Nu, Van der Valk neemt mij, en bij uitbreiding, de lezer mee op een tocht doorheen groezelige, zwoele buurten, én tempels, én couvents, én schrijnen, én.. én... Een aantal details zijn heerlijk herkenbaar. Zo ‘vertrouw je best niet op de zon, maar is het beter om op je horloge te kijken’ – kan ik uit eigen ervaring bevestigen: ik heb in Togo vele uren gesleten wachtend op dorpelingen die met mij onder dié boom (makkie) gingen vergaderen wanneer de zon dàar zou staan (onbepaald, en met een absolute fout van ettelijke uren – en dus absoluut veel later dan ik zelf in gedachten had, natuurlijk).

In Togo reizen we van Lomé (*le marché des féticheurs!*) naar Aného, en daar in de buurt Aklakou. Aanleiding genoeg om de slavengeschiedenis van onder het stof te halen, en in gedachten althans ook naar Ghana en zijn forten en handelshuizen te gaan. En de rol van Nederland in de slavenhandel van toen te belichten. In Akumapé-Apéyéyé, benoorden Lomé (zo een dorpsnaam kon ik jullie toch niet onthouden), volgen we een ‘echte’ voodooceremonie *style togolais*. Met dierenoffers, trance, drank, meeslepende muziek en al. Apart om zien hoe Van der Valk een mix van Westers-geconstipede gevoelens (geen kritiek, Leendert) door zich heen voelt gaan. Gevoelens die conflicteren met de traditionele, dikwijls dieronvriendelijke handelingen. De vraag is wellicht terecht: hoe ver kan je gaan in je mede-beleven van cultuur? En wat is de prijs die je betaalt voor participerende journalistiek?

Ondertussen zitten we al in Cotonou, de tussenhalte op weg naar Abomey en Ouidah (ook al ligt Cotonou verder als je van Lomé komt). En hier gaat Leendert eventjes uit de bocht: hij ‘vindt’, voelt, merkt,... dat Benin harder en corrupter is dan Togo. Een eenvoudige check op de website van *corruptionwatch* had hem geleerd dat de werkelijkheid anders is. Benin scoort beter. Het corruptieniveau is nog altijd vrij hoog, maar: een weteloos landje lijkt Togo is duidelijk meer van God en gebod los dan Benin. Trouwens: een eenvoudige blik op de recente geschiedenis had Van der Valk al wijzer kunnen maken. En waarom moet je d’r van uitgaan dat wanneer je in Cotonou staande gehouden wordt door een politie-agent die altijd en enkel uit is op wat smeergeld? Dit kon beter.

Zoals jullie wel al gemerkt hebben: ik heb dit boek met heel veel plezier gelezen, computer en youtube bij de hand om de vele referenties naar artiesten en nummers op te zoeken en te beluisteren. De stijl is vlot tot meeslepend, en het boek geeft een goed-gedocumenteerd relaas van een reis doorheen mondiaal voodoo land. Een Franse foute schrijfwijze niet te na gesproken (*marché* is een mannelijk woord, en dus is het *grand marché* (niet grande), ook al spreek je dat op z’n ‘ollands anders uit wellicht...), is het *très sérieux*, *porte du non retour*, *rumba congolaise*,... – details wellicht, maar: dat Frans blijft een werkpunt. De Nederlandse taal daarentegen is heel correct, en het aantal tik/zetfouten blijft beperkt. En wanneer de auteur het over ‘uitstuitend kerkelijke muziek’ heeft (p. 232) kunnen we enkel de zetduivel (een voodoo-adept?) danken voor zoveel vindingrijkheid. Overigens is *sodabi* geen palmwijn (p. 238) maar wel het destillaat hiervan, en dus meer dan 40°

sterk (en geen 3 à 4° zoals de ‘echte’ palmwijn). Het werk eindigt met een lijst van de per hoofdstuk geraadpleegde literatuur, en een heel omstandige begrippenlijst. Conclusie: een absolute aanrader voor lezers met een antropologische x muzikale x specifieke maar ook heel brede tot te verwaarlozen voodoo-interesse!

Patrick Van Damme
Laboratorium voor Tropische en Subtropische Landbouw en Etnobotanie, Universiteit Gent